

De nooit benoemde allereerste Leidse hoogleraar

DICK E.H. DE BOER

Eind 1574 ging Holland op zoek naar een geleerde die als allereerste hoogleraar de Leidse Universiteit op sleeptouw kon nemen. In brieven wordt ene Bosulus genoemd, maar wie is dit? Universiteitshistorici hebben zijn identiteit nooit kunnen vaststellen. Voor het eerst is dit nu wel gelukt: een topgeleerde uit Parijs, leermeester van de zoon van Filips II, zojuist tot ketter verklaard. Een boeiend aspect van de protogeschiedenis van de Leidse Universiteit.¹

Echte hoogleraren had Leiden nog niet, op die kille achtste februari 1575 waarop de Leidse Universiteit in de Pieterskerk haar oprichting vierde. Bloemen zullen er ook niet zijn geweest. Die waren er alleen maar 's zomers bij grafleggingen om kwalijke geuren in de kerk te verdrijven. Bij dit winterse 'geboortefeestje' waren er zelfs geen ijsbloemen doordat de ergste winterkou al was getemperd.² In zijn beschrijving van de stoet in *Groepsportret met Dame* duidt Otterspeer de geleerden, die na alle symboliek en allegorie het *pièce de résistance* vormden, terecht aan als 'provisoire professoren'.³

In de latere beeldvorming is de schijnwerper vooral gericht op predikant Caspar Coolhaes, die op 8 februari de eerste diëсреde hield en tot en met juni 1575 enkele colleges theologie gaf. Hij was, in de woorden van Otterspeer, 'een Keulse kartuizer monnik, die bij Luther en Melanchthon, Calvin en Zwingli was gaan winkelen en daar een hervormde, maar zeker niet calvinistische overtuiging aan overgehouden had'.⁴ Nadat hij in 1573 was beroepen als predikant in Gorcum, volgde een spoedig vertrek naar Leiden. Maar toen hij hier in juni 1574 aankwam, hadden de troepen van de Spaanse bevelhebber Valdés de stad juist hermetisch afgesloten en was het dramatische tweede beleg begonnen. Het zou tot 3 oktober duren voordat Coolhaes met de bevrijdingsvloot van de Geuzen Leiden kon binnengaan.⁵

Een bont gezelschap vergezelde Coolhaes. Willem

van Oranje werd vertegenwoordigd door Gerard Oem van Wijngaerden, raadsheer in het Hof van Holland.⁶ Namens het Hoogheemraadschap Rijnland liep jonkheer Jacob van der Does mee, een achterneef van de eerste curator van de Universiteit Jan van der Does (Doesa). Jan en Jacob waren door de prins tot stadsgouverneurs aangesteld en belichaamden – naast het belang van hun familie – de verbondenheid van stad, land en universiteit. Verder waren er twee juristen die beiden eveneens raadsheren in het Hof van Holland waren: Dirk van Egmond van de Nijenburg en de Vlaming Joost van Meenen (Menijn). Maar hun aanwezigheid 'had slechts het geven van eenige rechtsgeleerde voorlezingen na de opening der universiteit ten doel'.⁷ Ook de beide medici die met hun aanwezigheid glans gaven aan het gehalte van de stoet, waren geen blijvertjes. De Delftse stadsarts Pieter van Foreest liep in de stoet mee als '*doctor ende professor in der medicine*', maar keerde na de ondertekening van de statuten op 12 februari 1575 definitief terug naar Delft.⁸ Zijn collega Laurens van Oorschot beperkte zich eveneens tot een ceremonieel optreden.⁹ De medicus Geraert de Bondt (Gerardus Bontius) liet zich wel aan Leiden binden en gaf tot zijn overlijden in 1599 colleges geneeskunde, anatomie en kruidkunde.¹⁰ De laatste van de groep was de jurist Cornelis de Groot. Anders dan zijn collega's die hun handen vol hadden aan het Hof van Holland, praktiseerde hij zijn professoraat

Caspar Coolhaes, geflankeerd door Jacob van der Does en Gerard Oem van Wijngaerden. Detail van de prent van de Optocht bij de inwijding van Universiteit van Leiden, 8 februari 1575, door een anonieme kunstenaar. Collectie Rijksmuseum, RP-P-OB-79.613.

in het Romeins en het Leenrecht tot 1583 en van 1587 tot 1610 in de Rechten en de Wijsbegeerte. Zowel De Bondt als De Groot dienden bovendien de Universiteit als rector magnificus.¹¹

Het geboortefeest van de Leidse Universiteit op 8 februari 1575 was vooral een feest van hoop en ambitie. Het maakte duidelijk dat voor de boreling gepoogd werd een nieuwe invulling te geven aan het traditionele spectrum van een universiteit, bestaande uit de Artes Liberales als onderbouw, met Medicijnen, Theologie en Rechten als bovenbouw. Maar de verwezenlijking daarvan zou pas geleidelijk vorm en inhoud krijgen. Dat alles is prachtig beschreven in

Groepsportret met dame. Wat onderbelicht is gebleven, is op welke wijze geprobeerd werd, nadat een brief van Willem van Oranje op 28 december 1574 het proces in werking had gezet en de oogmerken van de universiteit waren geformuleerd, een internationaal vermaarde geleerde als eerste boegbeeld van de universiteit naar Leiden te halen.

Een topgeleerde in het vizier

Willem Otterspeer heeft laten zien hoe Willem van Oranje – op 2 januari 1575 – in zijn tweede brief aan de Staten van Holland aangaf hoe het nieuwe oplei-

dingsinstituut er uit zou moeten zien, waar de jeugd ‘tot die wettelijke regeringe der landen opgevoedt ende onderrichtet’ zou moeten worden. Het zou de combinatie moeten worden van een ‘collegium’ voor Latijn, Grieks en Hebreeuws en een universiteit voor theologie, filosofie en wiskunde, ‘sonder voor alsnoch in de rechten ofte medicinen te doen doceren’.¹² Daags na de tweede brief stelden de commissarissen, die als de wegbereders van de universiteit moesten optreden, al een eerste invulling voor. Zij verzochten de prins in te stemmen met de benoeming van ‘den persoon van Monsigneur Bosulum die ons aengedient werdt tot de professie der Philosophie sonderlinge bequaem te zijn, gemerckt ons bedunckens van de professie der Philosophie ende Artis Oratoriae, midtsgaders van de talen Latijn, Grece en Hebraice’. Zij voegden daaraan toe dat deze Bosulus ook een begin zou kunnen maken met het onderwijs in de theologie en dat zij hoopten daarnaast ‘eenige professores te vinden voor een beginsel alleenlyck, tot dat Uwer Excellencie op eenige betere ende gefameerde Doctoren sal mogen hebben verdacht ende geadviseert’.¹³

In deze visie was Bosulus dus aanbevolen als de topgeleerde die het onderwijs op poten zou moeten zetten. Bosulus raakt daarna tijdelijk uit beeld. In een conceptrapportje van 6 januari, waarin verder geen namen genoemd worden, staat slechts als marginale notitie ‘Bosulus in philosophie’.¹⁴ Uit het feit dat hij niet behoorde tot de groep geleerden die de inwijding der Universiteit opluisterden, blijkt minstens dat het om een geleerde ging die niet op korte termijn naar Leiden had kunnen komen. In april meldden zich vier nieuwe hoogleraren in Leiden. Dit waren de Franse predikant-theologen Guillaume Feugueray en Louis Cappel. Daarnaast de bejaarde Deventer classicus Basilius Pithopoeus en de Westfaalse hebraïcus Herman Reneker (Renecherus).¹⁵ In die periode is er van Bosulus geen spoor.

Toch komt hij nog eenmaal voor, samen met een aantal (mogelijke) collegae, in een rapport dat de Leidse magistraat omstreeks 1 mei 1575 opstelde.¹⁶ De magistraat geeft daarin zijn visie op de gewenste samenstelling van het docentencorps. Zoals in april twee theologen benoemd waren, zouden voor Rechten vooralsnog twee hoogleraren moeten volstaan: naast de hoogleraar van het eerste uur, Cornelis de Groot, noemden zij ‘Neostadius’, waarmee Cornelis Mathiaszoon van Nieustad werd bedoeld. De laatste kreeg

nog piepjong – 25 jaar – een aanstelling, maar hij verdween al snel weer van het toneel.¹⁷ Voor het onderwijs in de medicijnen zou, naast de al genoemde Geraert de Bondt, te gelegener tijd de vermaarde geleerde arts, filoloog en dichter Hadrianus Junius gevraagd kunnen worden. Diens overlijden op 16 juni van dat jaar verijdelde echter een glanzend vervolg. In de drie talen en de artes zouden de hoogleraarstaken het best kunnen worden verdeeld ‘onder Bosulum, Tiaram, Basilium, Hermanum, Oerschotum et Dammiium ofte eenige andere, Zijne Excellencie ende Staten aengenaem’. In Basilius en Hermanus herkennen we de in april benoemde Pithopaeus en Reneker. Het vermelden van Oerschotus lijkt een (overigens mislukte) poging om een nieuwe kans te geven aan de op 8 februari aanwezige Laurens van Oorschot. Nieuw was de vermelding van de Friese *homo universalis* Pieter Tjeerts (= Peter Tiara), een arts die als hoogleraar Grieks werd aangesteld en meteen rector magnificus werd.¹⁸ Tenslotte werd Dammius genoemd, of een andere kandidaat die prins en Staten welgevallig zou zijn. Inderdaad werd Nicolaas van Dam in juli 1575 aangesteld als hoogleraar, eerst in het Latijn, later (ook) in de Retorica.¹⁹ Maar Bosulus verdween definitief uit beeld.

‘Wie Bosulus is, heb ik niet kunnen ontdekken’

Rond deze aanstellingen heeft Otterspeer een prachtig verhaal gesponnen, maar hij wijdt geen woord aan de mysterieuze Bosulus. Dat is begrijpelijk omdat Molhuysen, in zijn editie van de bronnen van de Universiteit, bij de brief van 3 januari 1575 opmerkt: ‘Wie Bosulus is, heb ik niet kunnen ontdekken, evenmin als Kist, Bijdragen p. 30’.²⁰ Dat is op zichzelf merkwaardig omdat Adrianus ’s-Gravezande in 1779, in de bijlagen bij een herdenkingsrede over de Unie van Utrecht, refereerde aan genoemde brief en daarbij in een noot vermeldde: ‘Bosulus; ’t was Mattheus Bossulus te Parijs, te vooren hoogleeraar in de Logica te Valencia in Spanjen: Hoogstraaten B. 337. Doch hij is te Leijden niet gekoomen’.²¹

Het laatste woord dat Molhuysen aan Bosulus wijdde, zit als erratum verstopt in deel 2 van de bronnen. Daarin schrijft hij: ‘Dl. 1 p. 5*, noot. De hier genoemde Bosulus is Matthieu Bossulus (Mededeeling van den heer J. H. Hessels te Cambridge)’.²² Deze

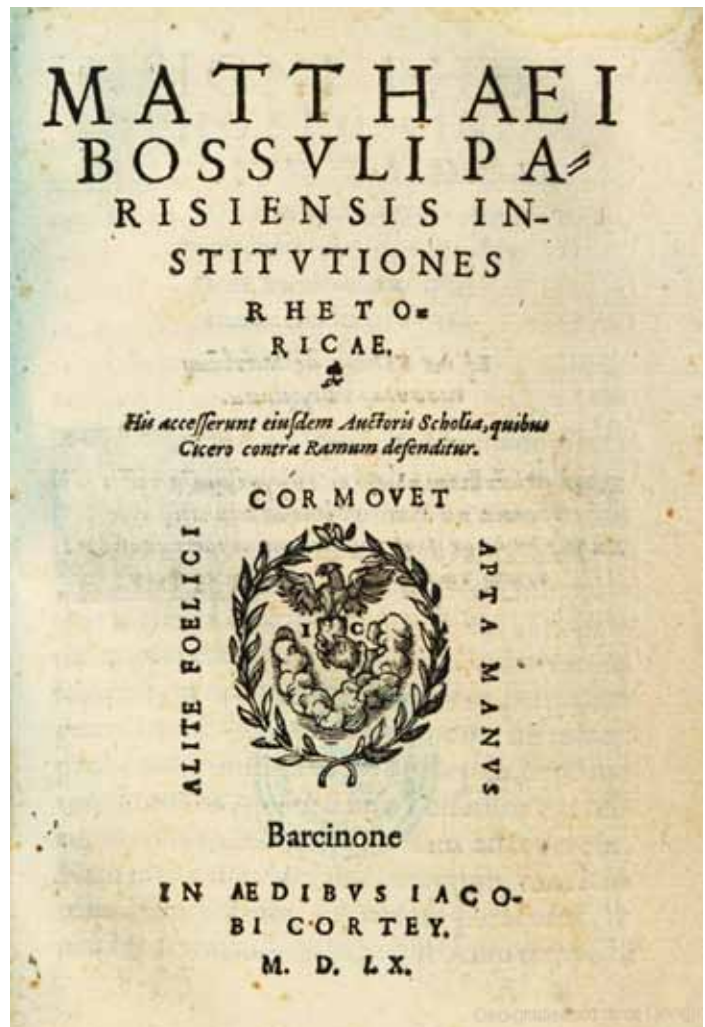
Jan Hendrik Hessels (1836-1926) was niet de eerste de beste. Hij had als Haarlemse weesjongen eerst bij boekhandel, drukkerij en uitgeverij De Erven F. Bohn te Haarlem en daarna bij de Amsterdamse antiquaar, bibliograaf en boekhandelaar Frederik Muller het vak geleerd. Uiteindelijk werd hij conservator van de Cambridge University Library. Daar leidde hij een productief leven als bronneneditor.²³ Vooral door zijn werk in de archieven van de Dutch Church in Londen kende hij de periode van de tweede helft van de zestiende eeuw op zijn duimpje.²⁴ Waaraan Hessels zijn kennis over Bos(s)ulus ontleende, is niet duidelijk, en helaas hebben noch Molhuysen noch Hessels deze lijn verder gevolgd. Daardoor is een fascinerend aspect van de proto-geschiedenis der Leidse Universiteit onbelicht gebleven.²⁵

Het is een speling van het lot dat juist de Cambridge University Library in 1993 een handschrift verwierf van de *Institutiones Dialecticae*, geschreven in 1584 door Bos(s)ulus,²⁶ toen deze als hoogleraar aan het Collège Boncourt van de universiteit van Parijs verbonden was.²⁷

Voordat Matthaeus Bos(s)ulus zijn onderwijzingen van de Dialectiek dicteerde, had hij al een boeiende en roerige carrière doorlopen. Veel basale feiten over zijn leven zijn nog onbekend, zoals het jaar van zijn geboorte, maar hij is hoogstwaarschijnlijk in (de regio) Parijs, meer specifiek in St. Denis, geboren.²⁸ Gezien zijn levensloop zal dat omstreeks 1520 zijn geweest.

Waarom Bos(s)ulus

Nadat lange tijd nauwelijks aandacht aan Bos(s)ulus was besteed, is er recent, voornamelijk in Spaanse publicaties, over hem geschreven. Bovendien opent (retro)digitalisering mogelijkheden voor nieuw onderzoek. Ik kan hier slechts enkele eerste bevindingen presenteren. In 1998 vatte de filoloog Ángel Luis Luján Atienza in een artikel over de retorica van Bos(s)ulus de oudere literatuur samen.²⁹ Deze noemt Matthaeus Bos(s)ulus een van de meest eloquente geleerden uit de zestiende eeuw, geboren in St. Denis, hoogleraar retorica in Valencia van 1564-1568 en onderwijzer van don Carlos (1545-1568), de zoon van Filips II. In Valencia publiceerde Bos(s)ulus in 1566 zijn *Institutionum Oratoriarum Libri tres*.³⁰ De oudere

Titelpagina van de in Barcelona gedrukte *Institutiones Rhetoricae* van Matthaeus Bossulus. Universidad Complutense de Madrid, BH FLL 15520(2).

literatuur vermeldt niet dat Bos(s)ulus van 1560-1563 doceerde aan de universiteit van Barcelona, waar hij in 1560 zijn *Institutiones Rhetoricae* liet drukken.³¹ Hij droeg dat werk op aan de voorvechter der klassieke studies in Catalonië, Damià Hortolà, rector van de universiteit. In het voorwoord zinspeelde hij erop dat de toewijzing van de leerstoel aan een Fransman tot enige commotie had geleid.³² In september 1568 keerde Bos(s)ulus in Barcelona terug om er opnieuw tot 1 februari 1569 te doceren. Toen is hij vertrokken naar Parijs, waar hij wellicht voor 1560 ook al werkte.³³ Fernandez Luzon brengt zijn definitieve vertrek in verband met toenemende xenofobie en het optreden van de Spaanse inquisitie tegen lutheranisme.

Dit past goed in wat geleidelijk duidelijker wordt over het woelige jaar 1568, waarin de Nederlandse Opstand uitbrak en don Carlos, op beschuldiging

van samenzwering tegen zijn vader, gevangen werd gezet en overleed. Uiterlijk in het voorjaar van 1568 lijkt don Carlos aan Bos(s)ulus te hebben verzocht als zijn *preceptor* (onderwijzer) naar Alcalá te komen, waar hij aan de universiteit verbleef. De beschuldigingen dat don Carlos contacten met Nederlandse opstandelingen en met andere ‘ketteren’ had onderhouden, zijn ooit als onbewijsbaar bestempeld.³⁴ Maar zij krijgen reliëf doordat Bos(s)ulus in 1568 in Alcalá werd beschuldigd van lutherse ideeën en van betrekkingen met de Franse reformatorische drukker Guillermo Herlin.³⁵ Dankzij de Parijse universiteits-historicus Du Boulay kunnen we enigszins volgen wat er gebeurde na de terugkeer van Bos(s)ulus – via Barcelona – in Parijs. Hij citeerde uit de registers van de Universiteit, dat de Parijse rector in een redevoering op 4 oktober 1572 – zes weken na de Bartholomeusnacht – had verklaard dat Bos(s)ulus ‘*de heresi suspectum*’ (van ketterij verdacht) was. Een week later werd Bos(s)ulus veroordeeld ‘*ob contumaciam et vadimonii contemptum*’ (wegens weerspelligheid en minachting van de beroepstermijn). In februari 1573 kwam de zaak opnieuw aan de orde. Ondanks een vlamme rede waarin Bos(s)ulus verklaarde ‘*catholicae et orthodoxae fidei semper addictus*’ (altijd toegewijd aan het katholieke en rechtzinnige geloof) te zijn, veranderde het vonnis niet. Hij werd van zijn universitaire voorrechten en taken vervallen verklaard.³⁶

Pas in 1582 werd hij weer in genade aangenomen. Du Boulay meldt, op grond van de Parijse registers, dat in maart van dat jaar Matthaëus Bos(s)ulus, die van ketterij verdacht was geweest en uit het Album Academicorum was geschrapt, ‘*reversus ad sanio rem mentem*’, dus tot verstandiger gedachten, was gekomen, boete had gedaan en had gezworen getrouw naar de dogma’s van de katholieke kerk te leven.³⁷

Heroriëntatie?

Ik moet hier de gebeurtenissen vanaf 1582 laten voor wat ze zijn. Van belang is dat zijn ontslag en verbanning uit Parijs in 1573 Bos(s)ulus noodzaakten tot een heroriëntatie, die hem minstens tijdelijk in het kamp van de Hervorming bracht en hem niet alleen voor Leiden aantrekkelijk maakte. Dit wordt bevestigd door een aantekening d.d. 4 januari 1577 in de *Registres de la Compagnie des pasteurs de Genève*, met

betrekking tot *l’Eschole*, d.w.z. de in 1559 door Calvijn gestichte Academie.³⁸ De compagnie deelt mee dat zij brieven heeft ontvangen van een Monsieur Bossulus. Uit die brieven en bij monde van ‘*Monsieur Datenus qui les a apportees*’ hebben zij begrepen dat ‘*ledict Bossulus, homme de grand nom et erudition et qui s’estant rangé à la religion a demeuré les ans passez en Languedoc avec bon tesmoignage, desiroit de se retirer de par-deça en lieu de repos*’.³⁹ Dat Dathenus Bossulus aanbeval, was van grote betekenis. De Vlaming Petrus Dathenus (1531-1588) was de hofpredikant van Pfaltzgraaf Friedrich III von der Pfalz, tot diens overlijden in oktober 1576. Mede door zijn vertalingen van de Heidelbergse Catechismus en Psalmberijmingen genoot hij een enorm gezag in de Nederlanden en ver daarbuiten. In januari 1577 verbleef hij tijdelijk in Genève. De Engelse State Papers uit de periode van Elisabeth I bevatten een op 17 juli 1577 in Nîmes (Fr.) geschreven brief die mede is ondertekend door Matthieu Bossulus als vertegenwoordiger van de Hervormde kerken van de Languedoc.⁴⁰ Dit bevestigt diens rol aldaar. De faam en eruditie van Bos(s)ulus, diens religieuze geneigdheid en de goede getuigenissen uit de Languedoc hadden effect. De Compagnie verklaarde dat een man van zo grote naam en faam ‘*pourroit beaucoup orner et accroistre l’Eschole*’.⁴¹ Dus stelde ze voor hem uit te nodigen in Genève te komen werken. Maar kennelijk slaagde Genève er evenmin als Leiden in om Bos(s)ulus tot een komst te verleiden.

De conclusie is duidelijk: juist omstreeks de jaarwisseling van 1574-1575, toen de Leidse universiteit in de steigers stond, leek een spraakmakend geleerde met een ruime internationale ervaring beschikbaar te zijn, omdat hij wegens kerkkritisch gedachtegoed van de Parijse universiteit verwijderd was en in handel en wandel de zaak van de Hervorming toegedaan leek te zijn. De gedachte dat het het waard was te proberen een van de beste filosofen en filologen van die tijd naar de Nederlanden te halen, was zeer begrijpelijk. Maar het feit dat Bos(s)ulus noch de roep uit Leiden noch die uit Genève beantwoordde, maar terugkeerde naar Parijs, bevestigt dat zijn verkenningen over de geloofsgrenzen heen niet blijvend waren. Het was een weifeling die tallozen in zijn tijd kenden.

Noten

- ¹ Ik hoop een uitvoeriger versie van deze bijdrage later in 2021 als een artikel in het *Leids Jaarboekje* te publiceren.
- ² J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel 3, 1450-1575*. Franeker, 1998.
- ³ Willem Otterspeer, *Groepsportret met Dame. I. Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575-1672*. Leiden, 2000, p. 13.
- ⁴ *Ibidem*, p. 139.
- ⁵ *NNBW* 1, kol. 632-36 en Kees Plaizier, Herman Herbers, *Gouds predikant van 1582-1607. Een mystieke weg*. Gouda, 2011, pp. 297-298.
- ⁶ J.W. Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588*. 's-Gravenhage, 1990, p. 324.
- ⁷ *NNBW* 3, kol. 345.
- ⁸ H.A. Bosman-Jelgersma (red.), *Pieter van Foreest, de Hollandse Hippocrates*. Oegstgeest, 1996.
- ⁹ H. Bots, M. Meyer, I. Matthey, *Noordbrabantse studenten 1550-1750*. Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, dl. XLIV. Tilburg, 1979, nr. 3907.
- ¹⁰ *NNBW* 4, kol. 195 en 196.
- ¹¹ Zie hiervoor ook de website <https://hoogleraren.leidenuniv.nl/search?fi-startdatum=1500-1599>.
- ¹² Dit citaat uit de eerste brief d.d. 28 december 1574, Otterspeer, *Groepsportret*, 61; de behandeling tweede brief op de pp. 62 ff.
- ¹³ P.C. Molhuysen (ed.), *Bronnen tot de geschiedenis der Leidse universiteit 1574-1811. Deel 1. 1574-1610*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie dl. 20. 's-Gravenhage, 1913, bijlage 4, p. 4*-5*.
- ¹⁴ *Ibidem*, bijlage 6, p. 7*.
- ¹⁵ Otterspeer 2000, p. 65.
- ¹⁶ Molhuysen 1913, bijlage 21, p. 24*.
- ¹⁷ Otterspeer 2000, p. 106.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 391 en 398.
- ²⁰ Molhuysen 1913 *Deel 1*, bijlage 4, p. 5*.
- ²¹ Adrianus 's-Gravezande, *De Unie van Utrecht herdacht, in eene kerkrede over Ps. CXXXIII: Ib: benevens eenige geschiedkundige bijvoegselen betreffende het ontzet der stad Leijden ... en verscheidene andere bijzonderheden ter opheldering der kerkelijke en burgerlijke geschiedenis van Nederland in de xvi eeuw: ten grooten deele uit echte ongedrukte stukken te saamen gebracht*. Middelburg, 1779, bijlage B, p. 142. Hij ontleende zijn kennis blijkbaar aan de Nederlandse bewerking van de vaak herdrukte historisch-biografische woordenboeken van vooral Moreri (eerste druk 1674) en Bayle (eerste druk 1697), vervaardigd door David van Hoogstraten, Matthaeus Brouërius van Nidek en Jan Lodewijk Schuer.
- ²² Molhuysen 1913 *Deel 2. 1610-1647*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie dl. 29. 's-Gravenhage, 1916, p. 374*.
- ²³ J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*. Tweede omgewerkte druk, Amsterdam, 1891, p. 342.
- ²⁴ Bijvoorbeeld J. H. Hessels, ed., *Epistulae et Tractatus cum Reformationis tum Ecclesiae Londino-Batavae Historiam Illustrantes (1544-1622): Ecclesiae Londino-Batavae Archivum. Tomus Secundus*. Cambridge, 1889.
- ²⁵ Slechts Ronald Sluijter heeft, op basis van het erratum, Bosulus opgenomen in zijn lijst van docenten en beroepenen in zijn 'Tot circaet, vermeerderinge ende heerlyckmaeckinge der universiteyt'. *Bestuur, instellingen, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812*. Hilversum, 2004, bijlage 4, p. 307.
- ²⁶ Gezien de spellingsvarianten hanteer ik in het vervolg van deze bijdrage de vorm Bos(s)ulus.
- ²⁷ Cambridge University Library, Ms. Add. 8960, zie: <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/6f812e95-ad33-3fb3-ab5a-f3b7c00af216>, geraadpleegd november 2020. Eigenlijk bestaat dit werk uit twee tractaten: *Matt[haei] Bossuli historici Regii Institu[tio]nes Dialecticae, quibus omnis disserendi doctrina pluribus libris ab Ar[istote]le descripta complectitur*. In *prima Becodiana ab eodem dictata. Anno 1584* en de *Scholia in Matt[haei] Bossuli Institutiones Dialecticas ab eodem dictata*.
- ²⁸ Slechts de *Remarques critiques sur le dictionnaire de Bayle ... par l'Abbé Philippe-Louis Joly* (uitgegeven voor het eerst in 1748) p. 225, bevatten de ongegronde bewering dat 'on ne peut guère douter que son nom ne soit le *Bossolo* des Italiens latinisé'.
- ²⁹ 'La retorica hallada de Mateo Bossulo', in *Revista de literatura*, 60 (1998) p. 31-44.
- ³⁰ *Matthaei Bossuli Parisiensis institutionum oratoriarum libri tres*, Valence, chez les héritiers de Juan Mey, 1566; zie Miguel Ángel Garrido Gallardo en Ángel Luis Luján Atienza, *Retóricas españolas del siglo xvi escritas en latín [z.pl.]*, 2003; CD-Rom.
- ³¹ *Matthaei Bossuli Parisiensis institutiones rhetoricae*, Barcelone, Jaume Cortey, 1560. Zie: A. Fernández Luzón, *La Universidad de Barcelona en el siglo xvi, Barcelona*. Barcelona, 2005, p. 136-137, p. 310.
- ³² <http://dbe.rah.es/biografias/44240/mateo-bossulo-o-bossulus>, geraadpleegd oktober 2020.
- ³³ Suggestie in de aantekeningen van de erudiete arts Guy Patin (1601-1672), Wenen, codex 7071 (Hohendorf 133), in digitale editie raadpleegbaar: <http://grihl.ehess.fr/edition—tei/papiers—patin/>, geraadpleegd november 2020.
- ³⁴ Bijvoorbeeld J.P. Arend, *Don Carlos, Prins van Spanje: een onderzoek naar de oorzaak van deszelfs gevangenneming en dood*. Deventer, 1928, m.n. p. 25 vlg.
- ³⁵ Fernandez Luzon, *Universidad*, p. 136.
- ³⁶ Caesar Egassius Bulaeus, *Historia universitatis Parisiensis [...] a Carolo M. ad nostra tempora (1600) ord. chronol. complectens*. t. VI 1500-1600. Parijs, 1673, p. 731-732.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 776.
- ³⁸ Jos.M.M. Hermans en Marc Nelissen, *Charters of Foundation And Early Documents of the Universities of the Coimbra Group*. Leuven, 2005, p. 46-47.
- ³⁹ 'genoemde Bossulus, een zeer gerenomeerd en erudiet man, die zich bij de [bedoeld: Hervormde] godsdienst heeft aangesloten, de afgelopen jaren in de Languedoc heeft gewoond, met goede getuigenis, van plan zou zijn zich daarvan daan op een rustiger plek te vestigen'. Olivier Labarthe, Bernard Lescaze (eds.), *Registres de la Compagnie des pasteurs de Genève*. t. IV, 1575-1582. Travaux d'humanisme et Renaissance, 137. Genève, 1974, p. 78.
- ⁴⁰ <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol12/pp15-25>, geraadpleegd oktober 2020.
- ⁴¹ 'de School [bedoeld: universiteit] zeer tot sier en groei zou kunnen strekken'.